

**ИИ като медиатор между ученическото мислене и интерпретацията
на художествения текст**
Людмила Тодорова

**AI as a mediator between students' thinking and the interpretation
of literary texts**
Lyudmila Todorova

Abstract:

This study explores the role of artificial intelligence as a mediator in the interaction between students' thinking and the interpretation of literary texts within a digital educational environment. In the context of the increasing integration of AI-based tools in education, the paper addresses the transformation of cognitive processes related to understanding, analyzing, and interpreting literary works.

The main thesis argues that artificial intelligence functions not merely as a supportive tool, but as an active intermediary that shapes the ways in which students construct meaning. The study focuses on the dual role of AI: on the one hand, as a means of expanding interpretative possibilities through the generation of ideas, questions, and hypotheses; on the other hand, as a potential factor leading to the reduction of independent thinking and critical reflection.

The study is part of a broader research framework focusing on the interaction between the “mental” and the “digital” in the discourse of literary education.

Keywords: artificial intelligence; AI mediator; cognitive mediation; literary interpretation; students' thinking; digital education; critical thinking; human-AI interaction; educational methodology

For contacts: Lyudmila Todorova, Shumen University, liudmila_1986@abv.bg

ВЪВЕДЕНИЕ

Дигиталната трансформация на образованието през последното десетилетие променя не само технологичната инфраструктура, но и самата когнитивна логика, чрез която учениците достигат до знание. На този фон изкуственият интелект (ИИ) постепенно се утвърждава не просто като технически инструмент, а като активен участник в процеса на учене. Това поставя нови въпроси пред педагогическата теория, свързани с ролята на алгоритмичните системи в изграждането на интерпретативни умения и читателска автономия. Особено значими стават тези въпроси в литературното образование, където разбирането на художествения текст предполага диалогичност, рефлексия и създаване на личен смисъл, а не възпроизвеждане на готови интерпретации.

Традиционната методическа парадигма разглежда обучението по литература като процес на целенасочено развитие на читателските умения. В своята фундаментална „Методика на обучението по литература“³⁶ Румяна Йовева подчертава, че ролята на учителя е да организира условията, в които ученикът може да се превърне в активно интерпретиращ читател. Смисълът не се „предоставя“, а се *конструира* чрез педагогически насочени действия – размисъл, диалог, съпоставка, аргументация. Отговорността на учителя като медиатор между ученика и текста е да подпомогне формирането на читателска

³⁶ Йовева, Р. Методика на обучението по литература. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1994.

компетентност чрез структуриране на учебната ситуация и създаване на условия за интерпретативна активност.

Тази линия е последователно развита и надградена от Теменуга Тенева, която акцентира върху необходимостта интерпретацията да бъде разглеждана като *познавателен процес*, развиващ се в рамките на целенасочено поддържана учебна среда. В своя труд³⁷ тя описва интерпретативния урок като форма на водена рефлексия, при която учениците овладяват стратегии за анализ, оценяване и аргументация. Учителят, според нея, регулира когнитивната активност чрез въпроси и модели на разбиране, които улесняват прехода от естествено читателско възприятие към аналитичен, интерпретативен стил.

За да бъде разбрана ролята на ИИ в този контекст, е необходимо да бъде включена и по-широката теоретична рамка на културно-историческата психология. Л. С. Виготски определя опосредстването като основен механизъм в когнитивното развитие, при който културните инструменти – езикът, символите, знаците – организират и разширяват мисленето.³⁸ В този смисъл ИИ може да бъде разглеждан като *нов тип културно-технологичен инструмент*, който допринася за структуриране на информацията, формулиране на въпроси и поддържане на когнитивни операции, свързани с интерпретацията. Подобно на традиционните посредници, той би могъл да разширява зоната на развитие на ученика, като създава възможности за *втора линия* на мисловна подкрепа.

От друга страна, литературното разбиране е неразривно свързано с диалогичния модел на смислопораждане, формулиран от М. Бахтин³⁹. Неговото виждане за интерпретацията като взаимодействие между множество гласове и ценностни позиции – *полифония*, подчертава необходимостта от среща между различни гледни точки. Алгоритмичният характер на ИИ поражда въпроса дали той може да поддържа такава многогласност или по-скоро води до унифициране на интерпретативните модели.

Така формулираният проблем открива основния изследователски въпрос на настоящия доклад: как функционира ИИ като медиатор между ученическото мислене и интерпретацията на художествения текст. Отговорът изисква да бъдат изследвани както потенциалните педагогически ползи, така и ограниченията и рисковете, които съпътстват използването на ИИ в литературната образователна среда.

Настоящото изследване има за цел: да опише медиаторната функция на ИИ в литературното обучение; да анализира механизмите, чрез които ИИ подпомага или подменя интерпретативните процеси; да предложи модели за ефективна и критично осъзната употреба на ИИ; да позиционира ИИ в рамките на съвременния дебат за взаимодействието между „менталното“ и „дигиталното“.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Функционирането на ИИ като медиатор между ученическото мислене и интерпретацията на художествения текст предполага нов тип образователна

³⁷ Тенева, Т. Интерпретацията – стратегии на разбирането в литературнообразователния дискурс. Шумен: Унив. изд. „Еп. Константин Преславски“, 2023.

³⁸ Виготский, Л. С. Мышление и речь. Москва: Гос. изд-во, 1934.

³⁹ Бахтин, М. Эстетика словесного творчества. Москва: Искусство, 1979.

динамика, в която алгоритъмът се превръща в активен участник в процеса на смислопораждане. В традиционната рамка на литературното обучение интерпретацията възниква в пространството между текста, ученика и учителя, като последният изпълнява ролята на организатор на познавателната активност. В дигиталната среда тази триада се разширява, а присъствието на ИИ трансформира структурата на взаимодействието, тъй като той може да предоставя семантични опори, да моделира въпроси, да предлага хипотези и да подпомага аналитичните операции. Именно затова е необходимо да се анализира не просто какво „прави“ ИИ, а каква функция заема в когнитивната екология на интерпретацията.

Механизмът, чрез който ИИ посредничи в литературното обучение, може да бъде разгледан през призмата на различни теоретични традиции. От гледна точка на културно-историческата теория на Виготски, алгоритъмът може да бъде разбран като нов медиаторен инструмент, който разширява когнитивното пространство на ученика. Когато ИИ формулира въпроси, предлага варианти за тълкуване или подпомага логическото структуриране, той съдейства за преминаването от непосредствено възприятие към по-сложни форми на мислене, близки до описаните от Виготски процеси на интериоризация и външна когнитивна подкрепа. Подобно на традиционните културни средства – език, символи, текстове – ИИ може да функционира като организатор на познавателни операции, а не просто като източник на информация.

Същевременно моделът на Бахтин за диалогичността на смисъла очертава друг ключов аспект: интерпретацията е по същество среща между множество гласове. От позициите на неговата теория алгоритмичните системи могат да бъдат включени в този диалогичен процес, но носят риска от частична монологизация. Макар ИИ да може да генерира множество гледни точки, те остават продукт на единен модел на езиково предсказване, което поражда напрежение между желаната многогласност и алгоритмичната унификация на дискурса. Ето защо ролята на ИИ трябва да бъде мислена не като заместител на диалога, а като инструмент за неговото активиране – чрез първоначално структуриране на познавателни маршрути, които след това да бъдат предмет на критическа рефлексия от страна на учениците.

В този контекст педагогическата традиция на Йовева и Тенева предоставя надеждна рамка за интегриране на ИИ в интерпретативния урок. Според Йовева задачата на учителя е да създаде условия за разгръщане на читателската автономия, използвайки методи, които стимулират аналитични и оценъчни операции. Същото може да бъде пренесено върху работата с ИИ: алгоритъмът може да бъде използван като източник на идеи, контекст или структурирани насоки, но интерпретативната задача остава в ръцете на ученика. Тенева акцентира върху водената рефлексия като основа на интерпретативния процес – модел, който се съвместява с употребата на ИИ, ако той се използва като катализатор на ученическото мислене, а не като източник на окончателни решения. Учителят продължава да бъде регулатор на когнитивната активност, като поставя критически задачи, които предпазват от пасивно приемане на алгоритмични отговори.

Педагогическите примери показват, че ИИ може да бъде използван за стимулиране на интерпретацията чрез генериране на алтернативни прочити, предлагане на аналитични въпроси или структуриране на етапи на анализ. Например ученици, работещи върху лирически текст, могат да използват ИИ, за да получат възможни семантични акценти, които след това да подложат на проверка чрез доказателства от текста. Така инструментът изпълнява роля на външен когнитивен партньор, който помага на учениците да формулират собствения си прочит. При работа с художествен текст ИИ може да подпомага проследяването на мотиви или структурни елементи, но именно чрез последващата литературна дискусия учениците осмислят и преценяват валидността на предложените идеи. В тези случаи алгоритъмът не замества интерпретацията, а създава допълнителна стимулация за нейното активиране.

Поставянето на ИИ в ролята на медиатор обаче разкрива и съществени рискове. Както отбелязва Владимир Диловски⁴⁰, прекомерното разчитане на един инструмент крие опасност от редукция на критическото мислене, тъй като алгоритмичните модели – колкото и сложни – остават затворени в рамките на предзададени езикови и логически структури. Неговата теза, че Мрежата е *по-жизнена, разнообразна и „многогласна“* от ИИ, е основана на представата за интернет като пространство на множество гласове, в което критичността на потребителя играе активна роля в подбора и оценката на информацията. От тази гледна точка ИИ изглежда по-ограничен инструмент, който рискува да унифицира мисленето чрез алгоритмична предвидимост.

Тук обаче следва да се направи важно уточнение: в съвременния дигитален дискурс се утвърждава т.нар. хипотеза за „мъртвия интернет“ (формулирана около 2021 г. в онлайн форумни среди и впоследствие разпространена в технологични анализи), според която значителна част от Мрежата вече не функционира като пространство на автентични човешки взаимодействия, а е в нарастваща степен наситена с автоматизирано, алгоритмично генерирано съдържание. Макар тази хипотеза да няма статут на строго научна теория, тя проблематизира представата за интернет като естествено многогласна среда и поставя под въпрос нейната предполагаема „органичност“. В този контекст тезата на Диловски за Мрежата като по-жизнена и критически продуктивна спрямо ИИ се оказва частично релативизирана, тъй като и самата Мрежа все по-често се структурира от непрозрачни алгоритмични механизми, а съвременното развитие на изкуствения интелект в посока на автономни агенти – способни да обработват разнообразни източници и да генерират алтернативни интерпретативни линии – допълнително усложнява противопоставянето между „единния инструмент“ и „многогласната среда“.

Поради това задачата на съвременното литературно образование не е да противопоставя ИИ на Мрежата, а да осмисли техните общи алгоритмични механизми и да намери начини за критическа употреба на дигиталните ресурси. ИИ може да бъде ценен медиатор, ако неговите предложения се използват като отправна точка за диалог, а не като заместител на интерпретацията. Критическите практики, описани от Йовева и Тенева, остават напълно приложими: необходимо

⁴⁰ Диловски, В. Изкуственият интелект & Мрежата като инструменти в образованието, Русенски университет. Сборник доклади, 2025.

е учениците да бъдат обучавани как да оценяват валидността на генерираните идеи, как да разпознават ограниченията на алгоритмите и как да използват ИИ като средство за разгръщане на собствените си интерпретативни стратегии. Само при подобен педагогически модел ИИ може действително да заеме ролята на медиатор, който подпомага развитието на читателската автономия, без да я подменя.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Ролята на ИИ като медиатор в интерпретацията на художествения текст открива нови възможности и същевременно поставя сериозни предизвикателства пред литературното образование. ИИ може да разширява зоната на когнитивно развитие на учениците, да структурира познавателни операции и да подпомага формулирането на интерпретативни хипотези, но той не може да замести диалогичната природа на литературното разбиране. Теориите на Виготски и Бахтин показват, че смисълът възниква в процес на взаимодействие, при което учениците трябва да останат активни субекти на своето мислене.

Педагогическите модели на Йовева и Тенева ясно очертават, че интерпретацията е процес на водена рефлексия и създаване на личен смисъл – процес, който ИИ може да подпомага, но не бива да подменя. Сравнението между ИИ и Мрежата, включително през призмата на тезите на Владимир Диловски, показва, че в условията на нарастваща алгоритмизация на интернет средата противопоставянето между „жива Мрежа“ и „едноинструментален ИИ“ вече не е напълно адекватно. Концепцията за „мъртвия интернет“ подчертава необходимостта от критическа дигитална грамотност, тъй като и двата ресурса – и ИИ, и Мрежата – изискват внимателно педагогическо управление.

Затова основната задача на съвременното литературно образование е не да изолира или идеализира технологиите, а да ги интегрира така, че да подкрепят читателската автономия. При правилно насочена употреба ИИ може да функционира като полезен медиатор, който стимулира аналитичното мислене, но именно учителят трябва да гарантира, че интерпретацията остава резултат от свободна, критична и диалогична умствена дейност. Само така *дигиталното* може да бъде включено в образованието по начин, който укрепва – а не отслабва – човешката *ментална* способност за смислопораждане.

ЛИТЕРАТУРА

1. Йовева, Р. Методика на обучението по литература. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1994.
2. Тенева, Т. Интерпретацията – стратегии на разбирането в литературнообразователния дискурс. Шумен: Унив. изд. „Еп. Константин Преславски“, 2023.
3. Выготский, Л. С. Мышление и речь. Москва: Гос. изд-во, 1934.
4. Бахтин, М. Эстетика словесного творчества. Москва: Искусство, 1979.
5. Диловски, В. Изкуственият интелект & Мрежата като инструменти в образованието, Русенски университет. Сборник доклади, 2025.